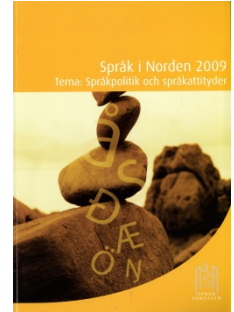

Sprog i Norden

Titel: Nordiske sprogkulturer. Hvorledes? Hvorfor?
Forfatter: Inge Lise Pedersen
Kilde: Sprog i Norden, 2009, s. 173-182
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Forfatterne og Netværket for sprognævne i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Nordiske sprogkulturer. Hvorledes? Hvorfor?

Inge Lise Pedersen

Sammenligninger mellem de nordiske lande er interessante fordi vi er så ens – og så dukker der alligevel ofte forskelle op som vi ikke havde ventet. Importordsprojektet er ingen undtagelse. Projektet rummer svar på en række spørgsmål om hvorledes. Spørgsmål om hvorfor er vi som sprogforskere mere tilbageholdende med at svare på, men jeg vil lægge forsigtigheden fra mig og byde ind med et par forsøg på svar på hvorfor vi forholder os forskelligt til moderne importord. Før vi kommer til de (dum)dristige svar på hvorfor sprogkulturen i begyndelsen af det 21. århundrede er forskellig i de forskellige nordiske lande, vil jeg sige et par ord om sprogkultur og lidt mere om sprogkulturene før og nu.

Fra klima til kultur

For ikke længe siden talte man udelukkende om at der herskede forskellige sproglige klimaer i de nordiske lande, nu taler man så om sprogkulturer. Hvis man tager metaforen på ordet, må det betyde en overgang fra at opfatte sproget i dets samfundsmæssighed som en naturting (klima), og dermed noget givet, som vi strengt taget ikke har indflydelse på, i hvert fald kun i det små eller i det virkelige lange perspektiv, til at forstå det som et historisk fænomen (kultur). Som sådant er det rent menneskeskabt og genstand for bestandig forandring, i takt med at samfundet ændrer sig. Jeg vurderer dette metafor skift positivt. Det udtrykker den almindeligt anerkendte opfattelse at sprog ikke er en organisme, en naturting, men et historisk fænomen. Selve ordet sprogkultur er imidlertid ikke meget kendt. En søgning efter det på Google gav ingen eksempler, kun sprog og kultur hver for sig, mens både sprogkultur og sproglig kultur var ukendte udtryk på dansk.

Det næste spørgsmål er så om sprogkulturene er ren konstruktion, eller der er lidt "natur" med i spillet, således at forstå at der er "naturbetingede" forskelle mellem sprogene, fx ved integration af importord. Man kunne jo tænke sig at ord fra genetisk beslægtede sprog var lettere at integrere end fra ubeslægtede sprog.

Det ville i så fald kunne (være med til at) forklare at der bliver optaget færre engelske ord i finsk end i svensk. Man kunne ligeledes tænke sig at typologiske ligheder ville lette integrationen. Det kunne gælde flekterende over for ikke flekterende sprog, og dermed skille fastlandsskandinaviske og ø-skandinaviske sprog. Begge disse antagelser bekræftes af undersøgelsen af moderne importord i avis-sproget (Selback og Sandøy 2007, s. 137).

Meget tyder dog på at disse rent lingvistiske forskelle ikke forklarer ret mange af de indbyrdes forskelle i mødet mellem hjemligt og fremmed i de nordiske lande.

Meninger, holdninger og sprogbrug

Det mest overraskende resultat af alle undersøgelserne i MIN-projektet er formentlig at danskerne er så engelsknegative i masketesten, dvs. i deres skjulte eller underbevidste sprogholdninger. Der var godt nok en del nordmænd der blev overrasket over at norske aviser var førende mht andelen af importord (67 pr 10.000 ord, mod 62 i danske og 59 i svenske aviser), men overraskelsen var mindre hos os fra nabolandene som har besøgt Norge jævnligt, og som lige så ofte har bemærket at man på norsk bruger en række engelske importord, som ikke er gængse i dansk og svensk. Men at det er danskerne der i det skjulte er de mest negative over for importord, samtidig med at de dels i meningsmålinger giver udtryk for positive holdninger og dels udviser positivitet i praksis ved at tage en hel del importord i brug, det har været den store overraskelse.

Rangordning af syv nordiske sprogsamfund mht holdninger til og brug af importord. Positiv holdning og størst brug først.

- Meningsmåling, åben holdning: Dan Fær SvF FiF Sve Isl Nor
- Masketest, skjult holdning SvF Nor Sve Isl FiF Fær Dan
- Brug af importord i aviser Nor Dan Sve SvF FiF Fær Isl

Resultatet af masketesten (som måler de skjulte eller underbevidste sprogholdninger) sammenfattes af Tore Kristiansen således: "[D]anskerne fremstår som de mest engelsknegative, efterfulgt af færingerne. Omvendt fremstår finlandssvenskerne og nordmændene som de mest engelskpositive, efterfulgt af svenskerne. Finnerne og islændingene deles om pladserne i midten" (Kristiansen 2006, s. 165). Heroverfor kan man stille brugen af importord i avissproget, hvor de ivrigste importordsbrugere er nordmændene efterfulgt af danskerne og svenskerne (Selback og Sandøy 2007, s. 137).

I betragtning af at der normalt er god overensstemmelse mellem folks skjulte sprogholdninger og deres sprogbrug, er det meget påfaldende at danskerne er så negative samtidig med at de gladelig importerer nye ord i aviserne. Tore Kristiansen erklærer da også ”Derimod må det bestemt være egnet til at forbavse at Danmark udmærker sig som det sprogsamfund i Norden hvor denne relative favorisering af den ’rent’ nationale sprogbrug er stærkest, og at Norge og Svenskfinland omvendt fremtræder som de mest engelskpositive nordiske sprogsamfund. Det er ’den omvendte verden’ af hvad vi ville forvente både ud fra almindeligt kendskab til det ’officielle’ sprogpolitiske klima i de nordiske sprogsamfund og ud fra resultaterne af MIN-projektets meningsmåling” (Kristiansen 2006, s. 181).

Der er ikke nogen stærk tradition for purisme i Danmark. De korte perioder i dansk sproghistorie hvor man har arbejdet aktivt med at skabe afløsningsord, er for parenteser at regne i en historie som er præget af omfattende ordimport. Antallet af moderne importord i dansk er nogenlunde det samme som i svensk og norsk, dvs. dansk hører også i nutiden til den gruppe nordiske sprog som importerer flest ord. Når man spørger danskere direkte om deres holdning til importord, giver de også (positive) svar der er i overensstemmelse med den almindelige sprogbrug i Danmark. De formulerede (positive) holdninger svarer også til den sprogpolitik der har været ført i Danmark, om end der på det allerseneste har været lidt mere kritiske toner over for importord. Men når danskere testes med en masketest, reagerer de altså betydeligt mere positivt over for de sproglige masker uden moderne importord end over for dem med flere importord.

Normalt svarer sprogborgen som nævnt bedre til de underbevidste holdninger end til de formulerede bevidste holdninger, men i dette tilfælde er det modsat. Spørgsmålet er om dette tilsyneladende paradoks kan forklares ud fra andre sider af den danske sprogkultur. I analysen af meningsmålingen er redaktørerne inde på at nogle af resultaterne må forklares med henvisning til de store forskelle der er i sprogpolitisk klima i de forskellige nordiske lande, dvs. ”det settet av motstridande ’ferdigpakka meiningar’ som har utkrystallisert seg og som kan vere for eller imot” (Kristiansen og Vikør 2006:214).

Forskellige historiske erfaringer

Inden vi begynder at bruge forskellige sprogkulturer som forklaring, kan det være nyttigt at se på den historiske baggrund for de forskellige sprogkulturer.

Alle de nordiske lande regnes i dag for nationalstater, men nogle af dem er relativt nye nationalstater, andre meget gamle. Der er solid statistisk basis for at hævde at nye nationalstater som hovedregel er mere puristiske end gamle ditto.

Det hænger selvfølgelig sammen med at man i den nye nationalstat lever med en klar erindring om at have være behersket af en anden stat, som havde overmagten på enhver måde, ikke kun politisk men normalt også kulturelt. Noget af forklaringen på forskellene i sprogkultur kan meget vel ligge i at vi også i Norden dels har med gamle kolonimagter at gøre (Danmark og Sverige), dels med lande som har indtaget en underordnet stilling i et rigsfællesskab, eller er tidligere kolonier. Man vil derfor umiddelbart vente at møde mere negative holdninger til importør i de nye nationalstater end i de gamle. Men der er jo også betydelige forskelle mellem de to gamle kolonimagter Sverige og Danmark, bl.a. en stærkere og mere stabil puristisk tendens i svensk end i dansk. Hvad bunder denne forskel i?

Forskellige nationalismer

Nationalisme er ikke det samme og har slet ikke spillet samme rolle i de forskellige nordiske lande. Hvis vi tager de fire fastlandsskandinaviske lande, så var de to, Norge og Finland, som begge er unge nationalstater, så sent som i 1930'erne præget af en nationalisme der var så stærk at den gensidigt blev opfattet som truende, med stridigheder om den finsk-norske grænse, og med norsk frygt for at den kvænske befolkning i Nordnorge ikke var nationalt pålidelig. Der er imidlertid også stor forskel både på nationalismens former, og på hvilken rolle nationalisme spiller og har spillet i Danmark og Sverige.

Både i Danmark og Sverige var der fra 1600-tallet og ind i det følgende århundrede en patriotisk dyrkelse af modersmålet, men den form for national bevidsthed og nationalisme der har præget den nyere danske historie stammer i alt væsentligt fra 1800-tallet og er tæt knyttet sammen med nationalromantikken. Dansk national identitet er baseret på tanker og ideer om folkeånd og folkesprog som kommer fra de tyske nationalitetstænkere Herder og Fichte, men den blev til i selvhævdelse over for Tyskland. Den er præget af nederlag der førte til at det danske rige blev decimeret og politisk stod med ryggen mod muren, og takket være de tabte krige og de tabte territorier kom Danmark ud af 1800-tallet som et land der var tæt på idealet om et land, et folk, et sprog (for en udførlig skildring se Feldbæk 1991f).

Sverige regnes normalt for mindre nationalistisk end Danmark, og nationalisme anses for at have betydet mindre for udviklingen af sprognormer, sprogbrug og sprogholdninger i Sverige end i det øvrige Norden. Det mener jeg kan diskuteres. Der kan bestemt findes nationalisme i Sverige, men den har et andet præg end i nabolandene.

Såvel afskaffelsen af visse ortografiske danismer i Gustav Vasas bibel 1541 som ændringen af infinitivsendelsen fra -e til -a i det trykte officielle embedssprog i 1612, dvs. midt under den svensk-danske krig 1611–13 (Svensson 1981, s. 133) må anses for bevidst nationale ændringer. I det hele taget var 1600-tallet præget af en historiserende patriotisme, som stræbte efter at udvide svenskens domæner for at hævde det svenske sprogs ære. I 1700-tallet fortsatte bestræbelsen på at udvide domænerne, men nu snarere begrundet i nyttehensyn og støttet af Vetenskapsakademien (fra 1739), hvis skrifter blev udgivet på svensk. Sprogplejen fortsatte med stiftelsen af Svenska Akademien (1786) der fra begyndelsen fik et særligt ansvar for at værne og udvikle det svenske sprog, og svensk begyndte så småt at blive taget i brug på universiteterne (næsten 50 år tidligere end i Danmark) (Teleman 2002, s. 23). Det standardiserede sprog ”sågs framför allt som ett redskap för nationens vältalighet och poesi” (Teleman 2002, s. 71).

Geirr Wiggen har peget på at Sverige i 1800-tallet adskiller sig fra de øvrige nordiske lande ved at have mindre behov for national selvhævdelse. I stedet skal fornuft og rationalitet råde (Wiggen 2005 s. 1533). Man kunne sige det samme om 1900-tallet, hvor Sverige (i modsætning til alle sine tre nordiske naboer) kom igennem anden verdenskrig uden at være besat eller i krig, og hvor det moderne svenske projekt blev realiseret i løbet af mellemkrigstiden. Baseret i høj grad på fornuft og rationalitet (se Teleman 2003, s. 25, 29). Det præger også svensk sprogpolitik, fra argumenterne for purisme i 1800-tallet til nutidens tale om klarspråk. Og når (svenske) etnologer beskriver svensk mentalitet, når de frem til at svenskerne bl.a. er alvorlige og rationelle, hvad enten de (altså etnologerne) hedder Åke Daun eller Jonas Frykman.

Den svenske nationalisme er en form for oplysningspatriotisme, mens vi i Danmark og Norge er præget af en romantisk nationalisme. Det mærkes på de argumenter man henter frem for noget hjemligt. I Sverige henviser man til rationalitet. Det aktuelle hjemlige anliggende skal støttes eller vælges fordi det er bedst, ikke fordi det er svensk – men det er nu det svenske der er bedst, fordi det altid er mest rationelt. I de to andre lande vil man sjældnere argumentere med at det er bedst. Det er fuldt tilstrækkeligt at det er dansk, henholdsvis norsk.

Forskellige folk

I sammenhæng med det nationale er folket et centralt begreb, men det er også forskelligt præget i de forskellige lande. Hvis vi sammenligner Danmark og Sverige, kommer der nogle tydelige forskelle frem.

I Danmark henter *folk* og især adjektivet *folkelig* og det dertil dannede *folkelighed* deres betydning fra nationalromantikken, og yderst ude Herder, og i mange tilfælde er *folk*- en slags oversættelse af 'national' (fx *folketing* for 'nationalforsamling'). De fleste af sammensætningerne med *folk*- blev præget i 1800-tallet, mange af dem i tilknytning til grundtvigianisme og folkehøjskolebevægelse, og den prægning var så stærk at den ikke blev overdøvet af at socialdemokratiet med slagordet Danmark for Folket i 1934 forsøgte at annektere det folkelige. Den danske lutherske kirke hedder stadig officielt den danske folkekirke, vi har folkehøjskoler, og ordet folkelig kan endnu (om end ikke i alle kredse) bruges i betydningen "som en organisk del af det danske (norske, svenske osv.) folk" ved siden af betydningen 'hørende til de brede lag, populær' (for en udførlig skildring se Korsgaard 2004).

Anderledes i Sverige hvor fortællingen om det særlig svenske i 30'erne blev vævet sammen med forståelsen af Sverige som et moderne og et socialdemokratisk projekt. Per Albin Hanssons tale om *folkbemmet* (fra 1928) giver associationer til demokrati og lighed, ikke til folkeånd, og *folket* (i bestemt form) bruges på en måde der holder det svævende om det er det nationale folk eller de brede lag der er tale om. I øvrigt er det en relativt kort periode ordet optræder hyppigt, og det forsvinder mere eller mindre ud af den politiske diskurs i løbet af 1960'erne (Pettersen 1994, s. 330, 333).

Forskellige fortællinger

Set med virkelig fremmede øjne vurderes danskere og svenskere ens, men i vores egne fortællinger er vi meget forskellige.

Den danske selvfortælling handler om frie bønder (i modsætning til 1700-tallets undertrykte fæstebonde) og om kontinuitet, fredelig politisk udvikling til et demokrati præget af liberalt frisind, og et socialt system hvor "få har for meget og færre for lidt". Mens den svenske fortælling handler om forvandling fra et tidligere bondesamfund til et moderne industrisamfund, forstået ikke som kontinuitet, men som brud. Men det er også en fortælling om en stat hvor der er sket en integration mellem embedsmandsstaten og de folkelige bevægelser, og om det moderne som præget af solidaritet og af et kollektivt ansvar for at virkeliggøre det nye Sverige. Stockholmsudstillingen 1930 der viste Sverige som det førende land i Norden, er et symbol på alt dette. Et udstillingsbillede af et samfund der var banebrydende i sin anvendelse af videnskabelig rationalitet til alles bedste (for en udførlig skildring af den danske og den svenske fortælling se Linde-Laursen 1995).

Mens det har været sagt at 1800-tallet varer lige til 1950 i Danmark i konstruktionen af den kontinuerlige udvikling af det førmoderne bondesamfund, kan man lidt frækt hævde at fortællingen om at være svensk sætter en parentes om 1800-tallet og forbinder 1700-tallet, altså stormagtstiden og oplysningstiden, med det moderne projekt, bygget på videnskabelig rationalitet.

– Er der en tråd herfra til holdninger og sprogbrug omkring år 2000?

Sprogkultur omkring 2000 i Norge og Sverige

I Sverige er både den erklærede og den faktiske tolerance over for importord stor, og det svarer til at der også har fundet en betydelig ordimport sted. Der er altså godt samsvar mellem sprogbrugen og både bevidste og underbevidste holdninger. Det falder godt i tråd med at Sverige er en gammel nationalstat og derfor ikke så optaget af at vogte sprogets renhed, men den traditionelt stærke betoning af rationaliteten kan også være en del af forklaringen på overensstemmelsen mellem holdninger og sprogbrug. Det er ikke vanskeligt at argumentere for rationaliteten i at importere bekvemme udenlandske ord, hvis de blot tilpasses i rimelig grad til hjemlig ortografi, hvad der typisk sker i Sverige.

I Norge er man erklæret intolerant over for importord, og der har også været en langt mere bevidst og aktiv sprogpolitik med henblik på at skabe gode afløserord. Der er også en hel del af disse afløserord der faktisk bruges. Det har dog ikke forhindret at antallet af moderne importord er betydeligt, ja endda større end i de to andre fastlandsskandinaviske lande, og den bevidste og moderat puristiske sprogpolitik har heller ikke ført til at de underbevidste holdninger til importord er negative. Maskerne med mange importord vurderes ikke som ringere end de masker der kun rummer få importord.

En nærliggende forklaring på dette fænomen er at det er en anden side af den norske sprogkultur, nemlig den udbredte tolerance over for variation, som slår igennem. Modersmålet var i Norge et talesprog, og når det skulle være rent norsk havde det skikkelse af dialekter. Nordmænd er så vant til at skrift- men især talesprog rummer en betydelig variation, derfor reagerer man ikke i nogen synderlig udstrækning på sprogprøver med mange importord. Man er i praksis langt mere sprogligt tolerant over for importordene end den almindelige ideologi tilsiger en at være, af den simple grund at man er så vant til variation at man måske dårligt nok registrerer det.

Sprogkultur og kultur i Danmark 2000

Anderledes i Danmark. Her var og er det højt besungne modersmål enten skriftsproget eller det talte standardsprog, og ubehaget er stort ved selv en ubetydelig talesproglig variation. Det kan meget vel være variationen i sig selv man vurderer negativt, snarere end det faktum at variationen skyldes brug af nogle ikke så almindelige moderne importord.

Sproglig ensartethed er længe blevet dyrket intenst i Danmark, også på talesprogets område, og har resulteret i et meget ensartet talesprog hvor de gamle dialektforskelle er helt udvisket hos de fleste talere eller ganske rudimentære. Den sproglige variation inden for talesproget er derfor betydeligt mindre end i Norge, og efter alt at dømme også mindre end i Sverige. Det kunne tænkes at have betydning også for den faktiske holdning til importordene, idet de masker der indeholdt flest importord, kan være blevet opfattet som afvigende, og da afvigelser fra normalen på talesprogets område vurderes negativt, er disse også blevet vurderet sådan.

Det mest karakteristiske ved den danske sprogkultur omkring år 2000 er en umådelig stor opmærksomhed på om talesprogsnormen overholdes, og en betydelig intolerance over for alle afvigelser fra normen, hvad enten de består i traditionelle dialektformer eller udenlandsk accent. Imødekommenheden er ikke stor over for de talere der forsøger at tilegne sig det danske lydssystem, der bl.a. byder på et stort antal vokaler med ringe indbyrdes forskel.

Det er derfor nærliggende at antage at de negative holdninger til de engelskprægede masker skyldes at disse afviger fra det umarkerede, dvs. at disse holdninger kunne ses som et andet udtryk for ubehaget ved sproglig variation. Så det er ubehag ved variation i det hele taget der er den egentlige forklaring på at danskerne reagerer så negativt på de tekstprøver der rummer mange importord, ikke en puristisk bestemt uvilje mod importord.

Eller man kunne være endnu dristigere og spørge, om det er et af de mere uskyldige udtryk for det ubehag ved forskellighed som præger den politiske virkelighed i Danmark i disse år, og dermed et eksempel på en anden fortælling om danskerne. Den fortælling findes i H.C. Andersens selvbiografiske eventyr "Den grimme ælling", hvor rugemoderen til ællingen fastslår: Man skal ikke gøre sig udtilbens. Sådan går ordentlige ællinger ikke. Og i andegården opfører man sig som de andre, ellers bliver man kanøflet. I eventyrets andegård forventes alle at sætte fødderne på samme måde, i virkelighedens danske andegård forventes alle at tale på samme måde. Hvis det er rigtigt, fortæller masketesten en anden

fortælling om dansk nationalitet og om danskere end den lurmærkede¹ beretning om dansk frisind. Måske er den også sandere.

Litteratur

- Feldbæk, Ole (red.), 1991–1992: *Dansk Identitetshistorie 1–4*. København: C.A. Reitzel.
- Korsgaard, Ove, 2004: *Kampen om folket. Et dannelseperspektiv på dansk historie gennem 500 år*. København: Gyldendal.
- Kristiansen, Tore (red.), 2006: *Nordiske sprogholdninger. En masketest*. Moderne Importord i Språka i Norden V. Oslo: Novus.
- Kristiansen, Tore og Lars Vikør (red.), 2006: *Nordiske språkbaldningar. Ei meiningsmåling*. Moderne Importord i Språka i Norden IV. Oslo: Novus.
- Linde-Laursen, Anders, 1995: *Det nationales natur. Studier i dansk-svenske relationer*. København: Nordisk Ministerråd.
- Pettersson, Gertrud, 1994: Vart tog folket vägen? I: *Språkbruk, grammatik och språkförändring*. En festskrift till Ulf Teleman 13.1.1994. Lund: Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet.
- Selback, Bente og Helge Sandøy (red.), 2007: Fire dagar i nordiske aviser. Ei jamføring av påverknaden i ordforrådet i sju språksamfunn. Moderne Importord i Språka i Norden III. Oslo: Novus.
- Svensson, Lars, 1981: Ett fall av språkvård under 1600-talet. Om historiskt a i ändelser i äldre nysvenskt skriftspråk med särskilt hänsyn till regleringen i tryckta kanslihandlingar under Gustav II Adolfs regering. Lund: Walter Ekstrands Bokförlag.
- Teleman, Ulf, 2002: *Ära, rikedom & reda*. Stockholm: Norstedts ordbok.
- Teleman, Ulf, 2003: *Tradis och funkis*. Stockholm: Norstedts ordbok.
- Wiggen, Geirr, 2005: A sociolinguistic profile of the Nordic languages in the 19th century. I: Oscar Bandle m.fl. (red): *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*. Berlin/New York: de Gruyter: 1523–1538.

¹ Svensk: runmärkt

Summary

The similarities between the Nordic countries are interesting because they are so numerous, and yet we often encounter differences which we did not expect. The Modern loanwords in the languages of the Nordic countries project (MIN) is no exception, but it also offers answers to a range of questions that language scholars sometimes have trouble addressing. The article attempts to explain why scholars take such different stances towards modern loanwords, and gives an overview of past and present language cultures in the Nordic countries. Moreover, the article discusses in particular how and why Nordic language cultures vary in the 21st century.